

CHRZEŚCIJAŃSCY KAPELANI W WIĘZIENIACH II RZECZYPOSPOLITEJ W ŚWIETLE DOKUMENTÓW ARCHIWALNYCH (NA PRZYKŁADZIE WIĘZIENIA W RÓWNEM)

Wstęp

W dwudziestoleciu międzywojennym miasto Równe, które do 1918 r. było częścią Imperium Rosyjskiego, znalazło się w granicach odrodzonego państwa polskiego oraz stanowiło siedzibę powiatu rówieńskiego województwa wołyńskiego. W. Mędrzecki zaznacza, że przed 1914 r. było to największe oraz najszybciej rozwijające się miasto w zachodniej części Wołynia². W latach 1919–1921 trwało tu formowanie polskiego aparatu państwowego, w tym kształtowały się organy wymiaru sprawiedliwości. Ważną instytucją na terenie miasta Równego podlegającą Ministerstwu Sprawiedliwości było miejscowe karno-śledcze więzienie.

Na początku lat 20. zakład ten składał się z dwupiętrowego gmachu o 20 celach przeznaczonych na 120 więźniów. Dodatkowo jedna cela wykorzystywana była do funkcji cerkiewnych (kościelnych), służyła zaspokajaniu duchownych potrzeb więźniów³. W styczniu 1921 r. w rówieńskim więzieniu pracowało ok. 20 funkcjonariuszy oraz znajdowało się ok. 50 więźniów⁴. Po szeregu działań wojennych w latach 1914–1920 ten penitencjarny zakład znalazł się w trudnej sytuacji materialnej. Na przykład prokurator przy Sądzie Okręgowym w Łucku w liście do prokuratora Sądu Apelacyjnego Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych z 14 stycznia 1921 r. pisał o niezbędności remontu w rówieńskim więzieniu⁵. Ponadto naczelnik Więzienia w Równem, Zygmunt Kastorski, w raporcie do Zarządu Terenów Przyfrontowych

¹ Dr doc. Oleh Razyhrayev (кандидат історичних наук, доцент Олег Разиграєв) – Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki, Łuck, Ukraina (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна); ORCID: 0000-0003-0480-6936. Adres do korespondencji: Ukraina, 43026 Łuck, ul. Kravchuka 16/64, e-mail: razygraev@ukr.net.

² Włodzimierz Mędrzecki, *Kresowy kalejdoskop. Wędrowki przez Ziemię Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2018), 229.

³ Na temat duchowej opieki w więzieniach II Rzeczypospolitej patrz: Karol Pawlak, *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939* (Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 1995). Więcej o duchowej opiece w więzieniach Wołynia oraz Galicji Wschodniej patrz: Oleh Razyhrayev, „Życie religijne w łuckim więzieniu w latach 1919–1939”, w: *Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, t. 1, red. J. Durka (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014), 65–78; Oleh Razyhrayev, „Działalność kapelanów rzymsko- i greckokatolickich w więzieniach Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym”, *Rocznik Skrzatuski* 7 (2019): 211–224.

⁴ Державний архів Рівненської області (dalej ДАРО), ф. 30, оп. 18, спр. 37, арк.3.

⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 128, ap.1, ap.v. 27, p. 12.

i Etapowych w Warszawie z 27 stycznia 1921 r. zaznaczył: „Cały budynek jest zewnętrznie i wewnętrznie zniszczony (...). Pod względem sanitarnym więzienie znajduje się w rozpaczliwym położeniu (...). Lekarstw zupełnie nie ma (...). W danej chwili 15% więźniów jest chorych na tyfus (...). Więzień rano otrzymuje na śniadanie tylko wodę gotowaną i funt chleba dziennie, na obiad zaś zupełną porcję na śledziach lub oleju, to samo zaś w zmniejszonej porcji na kolację”⁶.

Zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego w sprawie organizacji więziennictwa z 7 marca 1928 r. oraz odpowiedniego Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Aleksandra Meysztowicza z 22 czerwca 1928 r. więzienie karno-śledcze w Równem zostało zaliczone do II klasy o pojemności od 150 do 450 osób, w którym odbywano wyroki sądowe pozbawienia wolności wysokości do 3 lat⁷. Więzienia takiej klasy funkcjonowały również w Kaliszu, Pułtusku, Radomiu, Stanisławowie, Toruniu oraz innych miastach. 1 stycznia 1929 r. w więzieniu w Równem znajdowało się ok. 250 więźniów⁸.

Ważną rolę w systemie penitencjarnym II Rzeczypospolitej odgrywała praca duszpasterska w zakładach karnych. Należy przypomnieć, że jeszcze w Dekrecie w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z 8 lutego 1919 r. odnaleźć można wzmiankę o duchownych wśród kadry więziennej. W tym akcie normatywno-prawnym również zostało zapisane, że „żadnemu więźniowi nie wolno odmawiać czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej od duchowego swego wyznania”⁹. 20 kwietnia 1926 r. ukazało się Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości o zaspakajaniu potrzeb religijnych więźniów i o działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach. W dokumencie znalazło potwierdzenie prawo więźnia do kontaktu z duchownym swego wyznania i zaspakajania potrzeb religijnych. Opiekę duszpasterską sprawowali duchowni wyznań religijnych, do których należeli więźniowie¹⁰. Oprócz tego w wyżej wymienionym rozporządzeniu z 1926 r. odnotowano, że w zakładach penitencjarnych I i II klasy miały być zorganizowane praktyki religijne w stałych odstępach czasu. Dodatkowo w więzieniach mieszczących co najmniej 100 więźniów karnych jednego i tego samego wyznania chrześcijańskiego można było zatrudnić duszpasterza oraz zorganizować regularne odprawianie nabożeństw¹¹.

⁶ ДАРО, ф. 30, оп. 18, спр. 37, арк.40–40 зб.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski* (Dz.U. RP), 1928, nr 29, poz. 272; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. RP, 1928, nr 64, poz. 591.

⁸ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 1.

⁹ Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych, *Dziennik Praw Państwa Polskiego* (Dz PPP), 1919, nr 15, poz. 202.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 r. o zaspakajaniu potrzeb religijnych więźniów i o działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości* (Dz.U. MS), 1926, nr 9, poz. 10.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 r. o zaspakajaniu potrzeb religijnych więźniów i o działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach, Dz.U. MS, 1926, nr 9, poz. 10.

Kolejne akty prawne dotyczące międzywojennego polskiego więziennictwa również poruszały kwestie opieki duchowej więźniów (np. wyżej wymienione Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego)¹². Ze względu na rolę i miejsce Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce, w art. 25 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 marca 1928 r. zapisano, że „w więzieniach I i II klasy dla więźniów wyznania rzymsko-katolickiego powinny być, w więzieniach zaś III klasy mogą być w miarę potrzeby i możliwości zorganizowane nabożeństwa i inne praktyki religijne w stałych odstępach czasu”¹³.

Jak już wspomniano, w więzieniu w Równem jedna cela została przeznaczona dla realizacji duchowych potrzeb więźniów. W tej sprawie więźniom pomagali duchowni. Należy zaznaczyć, że w pierwszych latach niepodległości duszpasterze mocno odczuwali trudności materialne z powodu braku niezbędnego inwentarza liturgicznego, szczupłego wynagrodzenia oraz częstych zwłok z jego wypłatą. W połowie lat 20. sytuacja gospodarcza w Polsce poprawiła się, co znalazło swoje odzwierciedlenie na różnych płaszczyznach życia społecznego. W tym czasie lepsze warunki materialne otrzymali również więźniowie oraz kadra więzienia w Równem. To wszystko spowodowało zwrócenie większej uwagi na rozwój życia kulturalno-oświatowego oraz duchowego w środowisku więźniów.

Dokumenty, które przechowuje Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego w Równem, dotyczą funkcjonowania miejscowego zakładu penitencjarnego i świadczą o tym, że władze więzienne uwzględniały duchowe potrzeby więźniów, stosowały wyżej wymienione akty prawne oraz posiadały w zapleczu kadrowym duchownych chrześcijańskich, tak rzymskokatolickich, jak i prawosławnych. Kapelani byli zatrudnieni w więzieniu w charakterze pracowników kontraktowych.

Poniżej przedstawiono dwie umowy w sprawie stosunku służbowego zawarte w drugiej połowie lat 30. między naczelnikiem więzienia w Równem komisarzem Straży Więziennej Apolinarem Chmielewcem a kapelanami: rzymskokatolickim – księdzem kanonikiem Ludwikiem Syrewiczem oraz prawosławnym – księdzem mitratem Michałem Jakowlewem.

Proboszcz rówieński, ksiądz dziekan Ludwik Syrewicz (1889–1947), został wyświęcony na początku wielkiej wojny w 1914 r. oraz, według stanu na 1939 r., był proboszczem parafii rówieńskiej¹⁴. Arcykapłan Michał Jakowlew (Mychajło Jakowlew) (1887–1942) był wyświęcony na początku 1923 r. w Krzemieńcu, gdzie służył do 1934 r., obejmując jednocześnie szereg stanowisk w administracji cerkiewnej. W drugiej poło-

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. RP, 1928, nr 29, poz. 272; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. RP, 1931, nr 17, poz. 577.

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. RP, 1928, nr 29, poz. 272.

¹⁴ „Równe (parafia)”, dostęp 7.06.2020, http://www.wolhynia.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=98&catid=25&Itemid=101.

wie lat 30. został przeniesiony do Równego, gdzie był proboszczem miejscowego soboru. Był zwolennikiem ukrainizacji Cerkwi prawosławnej w Polsce. 22 czerwca 1941 r. – pierwszego dnia wojny niemiecko-sowieckiej – został aresztowany przez NKWD, wysłany w głąb Związku Sowieckiego do Astrachania, gdzie zmarł w 1942 r.¹⁵

Przy opracowaniu poniższych dokumentów zmodyfikowano pisownię oryginału, poprawiono błędy ortograficzne, rozwinięto skróty oraz wprowadzono niezbędne notatki.

Dokument źródłowy nr 1

Umowa zawarta między Apolinarem Chmielowcem, naczelnikiem więzienia w Równem działającym w imieniu Skarbu Państwa a księdzem Mitratem¹⁶ Michałem Jakowlewem w sprawie stosunku służbowego. Źródło: Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego w Równem, ф. 41, оп. 3, спр. 32, арк. 143–144 зб.

Umowa zawarta między Apolinarem Chmielowcem, naczelnikiem więzienia w Równem działającym w imieniu Skarbu Państwa a księdzem Mitratem Michałem Jakowlewem w sprawie stosunku służbowego

1

Ksiądz Mitrat Michał Jakowlew przyjmuje na siebie od dnia 1 czerwca 1937 roku obowiązki kapelana więziennego, więzienia w Równem, w charakterze pracownika kontraktowego. W okresie pierwszych trzech miesięcy, licząc [od] dnia 1 czerwca 1937 roku, uważa się umowę niniejszą za zawartą na okres próbny, po upływie trzech miesięcy za zawartą na czas nieokreślony.

2

Ksiądz Mitrat Michał Jakowlew otrzymywać będzie ze Skarbu Państwa wynagrodzenie równe 25% X (dziesiątej) grupie uposażenia zadaniczego funkcjonariuszy państwowych w wysokości 25% X grupy uposażenia urzędników państwowych bez dodatku lokalnego i bez zasiłku wyrównawczego t[o] j[est] 40 zł[otych] (czterdzieści zł[otych]).

Wynagrodzenie powyższe wypłacane będzie przez cały czas trwania umowy z góry w dniu pierwszym każdego miesiąca kalendarzowego po każdorazowym udzieleniu kredytu na ten cel przez Ministerstwo Sprawiedliwości.

Wszelkie zmiany uposażenia (uposażenia zasadniczego, dodatku lokalnego i zasiłku wyrównawczego) funkcjonariuszy państwowych stosują bez potrzeby zamiany umowy do wynagrodzenia, określonego w ust[ępie] 1.

W razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na nowe miejsce służbowe będą księdzu Mitratowi Michałowi Jakowlewowi przysługiwały należności według norm obowiązujących funkcjonariuszy państwowych w X (dziesiątej) grupie uposażenia.

¹⁵ Володимир Борщевич, *Волинський пом'яник* (Рівне: б.в., 2004), 376–377.

¹⁶ W kościele prawosławnym oraz greckokatolickim duchowny wyższego stanu, któremu przysługiwało prawo noszenia mitry – liturgicznego nakrycia głowy.

3

Do obowiązków księdza Mitrata Michała Jakowlewa należeć będzie stosowanie się do regulaminu więziennego, odprawianie nabożeństw i wygłaszanie nauk w niedziele i święta uroczyste kościelne i narodowe, odwiedzanie więźniów w ich celach dla niesienia pomocy i pociechy religijnej, wykładanie nauki religii w szkole więziennej, urządzenie pogadank religijnych, udzielanie wszelkich posług religijnych według zasad danego wyznania, urządzenie w okresie świąt Wielkiej Nocy rekolekcji ze spowiedzią.

Ksiądz Mitrata Michał Jakowlew obowiązany jest stosować się do zarządzeń naczelnika więzienia pod względem przestrzegania obowiązujących przepisów regulaminu więziennego.

4

W razie niemożności pełnienia przez księdza Mitrata Michała Jakowlewa obowiązków wskutek choroby lub nieszczęśliwego wypadku, jeżeli one nie zostały wywołane rozmyślnie, wskutek powołania do pełnienia obowiązków sędziego przysięgłego, ławnika sądu pracy lub innych obowiązków obywatelskich nałożonych przepisami prawa publicznego, albo też wskutek wykluczenia od zajęć przez władzę sanitarną, dla zapobiegania rozwleczeniu choroby zaraźliwej ksiądz Mitrata Michał Jakowlew zachowuje przez okres trzech miesięcy prawo do wynagrodzenia zmniejszonego o kwotę otrzymaną z tytułu ubezpieczenia prawno-publicznego w razie choroby lub nieszczęśliwego wypadku, względnie ze Skarbu Państwa do powołania do pełnienia wyżej wymienionych obowiązków, albo też wykluczeniem zajęć przez władzę sanitarną. W razie powołania do ćwiczeń wojskowych (...) będzie ksiądz Jakowlew otrzymywał wynagrodzenie określone w p[unkcie] 2 niniejszym bez potrąceń. We wszystkich wymienionych wyżej wypadkach niemożności pełnienia obowiązków służbowych, prawo do wynagrodzenia wygaśnie przed upływem 3 miesięcy, jeżeli w ciągu tych 3-ch miesięcy umowa niniejsza ulegnie rozwiązaniu wskutek wypowiedzenia dokonanego przed zajściem powyższych wypadków.

W razie powołania do czynnej służby wojskowej na 5 miesięcy w myśl (...) ustawy z dnia 23 maja 1924 roku o powszechnym obowiązku wojskowym¹⁷ w brzmieniu ogłoszonym obwieszczeniem Ministra Spraw Wojskowych z dnia 8 marca 1928 roku (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 46, poz. 458)¹⁸ oraz w razie powołania do służby wojskowej na czas mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej ksiądz Mitrata Michał Jakowlew otrzymywać [będzie] wynikające z niniejszej umowy wynagrodzenie z końcem miesiąca, w którym nastąpiło powołanie.

5

Księdzu Mitratowi Michałowi Jakowlewowi będzie służyło prawo do urlopu wypoczynkowego w wymiarze i na zasadach określonych w art[ykułach] 36 i 37 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku o państwowej służbie cywilnej (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164)¹⁹.

¹⁷ Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dz.U. RP, 1924, nr 61, poz. 609.

¹⁸ Obwieszczenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 8 marca 1928 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dz.U. RP, 1928, nr 46, poz. 458.

¹⁹ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej, Dz.U. RP, 1922, nr 21, poz. 164.

6

Ksiądz Mitrata Michał Jakowlew przyjmuje na siebie obowiązki określone art[ykułami] 21, 27–28 ust[ępy] 1 i 2, art[ykułami] 29, 31 oraz art[ykułem] 32, ust[ępy] 1, 3 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku o państwowej służbie cywilnej (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164), a ponadto zobowiązuje się stosować ściśle do instrukcji i zarządzeń normujących porządek pełnienia służby wewnętrznej i zewnętrznej.

7

W razie uchybienia warunków umowy, a w szczególności obowiązkom służbowym mogą być na księdza Mitrata Michała Jakowlewa nałożone kary pieniężne do wysokości 10% wynagrodzenia, niezależnie od możliwości zastosowania innych rygorów. Kary pieniężne potrącane będą przy wypłacie wynagrodzenia z zastrzeżeniem, że potrącenie nie może przekraczać 10% wynagrodzenia do wypłaty po dokonaniu innych ustawowo dozwolonych potrąceń.

8

Rozwiązanie stosunku służbowego następuje: a) w okresie próbnym t[o] j[est] w pierwszych trzech miesiącach służby po uprzednim dwutygodniowym wypowiedzeniu, które powinno nastąpić na piśmie i być doręczone najpóźniej pierwszego lub szesnastego dnia miesiąca kalendarzowego; b) po zakończeniu okresu próbnego, po upływie trzech miesięcy od wypowiedzenia umowy przez Zarząd więzienia lub księdza Mitrata Michała Jakowlewa. Trzymiesięczny okres wypowiedzenia winien pokrywać się z miesiącami kalendarzowymi, wypowiedzenie zaś winno nastąpić na piśmie i być doręczone najpóźniej w ostatnim dniu miesiąca kalendarzowego poprzedzającego okres wypowiedzenia; c) w razie wcielenia księdza Mitrata Michała Jakowlewa jako poborowego do służby czynnej w wojsku stałym z dniem wcielenia z wyjątkiem powołania do służby czynnej na 5 miesięcy, po upływie roku nieprzerwalnej służby; d) w razie zamianowania księdza Mitrata Michała Jakowlewa funkcjonariuszem państwowym albo też dopuszczenia do państwowej służby przygotowawczej o charakterze praktykanta, w myśl art[ykułu] 12 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164) z chwilą doręczenia pisma nominacyjnego względnie zaświadczenia o przyjęciu do służby przygotowawczej.

Po upływie trzech miesięcy niepełnienia obowiązków służbowych z powodu choroby lub nieszczęśliwego wypadku może Zarząd więzienia uznać umowę za rozwiązaną. Poza tym nastąpić może rozwiązanie umowy niniejszej w innych wypadkach na zasadach przewidzianych w art[ykułach] 25, 28–29, 31, 33, 36–42 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o umowie o pracę pracowników umysłowych (...) ²⁰.

Wypowiedzenie umowy przez Zarząd więzienia nie może nastąpić podczas urlopu, choroby albo wykluczenia księdza Mitrata Michała Jakowlewa od zajęć władzą sanitarną, o ile choroba lub wykluczenie od zajęć nie trwa dłużej niż trzy miesiące, podczas odbywania ćwiczeń wojskowych lub pełnienia obowiązków obywatelskich, nałożonych przepisami prawa publicznego, podczas odbywania czynnej pięciomiesięcznej służby wojskowej, o ile stosunek służbowy w dniu powołania trwał nieprzerwalnie co najmniej rok.

W razie powołania do służby wojskowej na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, umowa z tego powodu nie może być rozwiązana.

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych, Dz.U. RP, 1928, nr 35, poz. 323.

9

W razie rozwiązania stosunku służbowego obowiązany ksiądz Mitrat Michał Jakowlew będzie zwrócić otrzymane zaliczki i uregulować zaciągnięcia względem Skarbu Państwa zobowiązania pieniężne i służbowe.

10

Dla wszystkich sporów wynikłych ewentualnie z niniejszej umowy w pierwszej instancji wyłącznie kompetente sądy przedmiotowe z właściwą siedzibą w Równem.

Równe (...) 1937 roku

Dokument źródłowy nr 2

Umowa zawarta między Apolinarym Chmielowcem Naczelnikiem więzienia w Równem działającym w imieniu Skarbu Państwa a Księdzem kanonikiem Ludwikiem Syrewiczem, proboszczem parafii Rówieńskiej, w sprawie stosunku służbowego. Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego w Równem, ф. 41, оп. 3, спр. 32, арк. 139–140 зб.

Umowa zawarta między Apolinarym Chmielowcem Naczelnikiem więzienia w Równem działającym w imieniu Skarbu Państwa a Księdzem kanonikiem Ludwikiem Syrewiczem, proboszczem parafii Rówieńskiej, w sprawie stosunku służbowego

1

Ksiądz Ludwik Syrewicz przyjmuje na siebie od dnia 1 lutego 1938 r[oku] obowiązki kapelna więziennego więzienia w Równem i filii więzienia Dworzec w charakterze pracownika kontraktowego. W okresie pierwszych trzech miesięcy, licząc od dnia objęcia służby, uważa się umowę niniejszą zawartą na okres próbny – po upływie trzech miesięcy – za zawartą na czas nieograniczony.

2

Ksiądz Ludwik Syrewicz otrzymywać będzie miesięcznie ze Skarbu Państwa wynagrodzenie równe 50% X (dziesiątej) grupie uposażenia zadaniczego funkcjonariuszy państwowych bez dodatku lokalnego i bez zasiłku wyrównawczego. Wynagrodzenie powyższe wypłacane będzie przez cały czas trwania umowy z góry w dniu 1 każdego miesiąca kalendarzowego.

Wszelkie zmiany uposażenia funkcjonariuszy państwowych stosuje się bez potrzeby zamiany umowy do wynagrodzenia, określonego w ust[ępie] 1.

W razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe będą ks[iędzu] Ludwikowi Syrewiczowi przysługiwały należności według norm, ustalonych dla funkconariuszy państwowych rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 roku o należnościach w razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym²¹ oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe

²¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 r. o należnościach w razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe, Dz.U. RP, 1934, nr 35, poz. 320.

(...), w szczególności diety w kwocie 6 złotych dziennie (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 54 poz. 393)²² (...) oraz prawo przejazdu koleją klasy drugiej.

3

Do obowiązków księdza Ludwika Syrewicza należeć będzie stosowanie się do regulaminu więziennego: odprawianie nabożeństw, wygłaszanie nauk w niedziele i święta uroczyste (kościelne i narodowe), odwiedzanie więźniów w ich celach dla niesienia pomocy i pociechy religijnej, wykładanie nauki religii w szkole więziennej, urządzenie pogadanek religijnych, udzielanie wszelkich posług religijnych oraz stosowanie się do zarządzeń Naczelnika Więzienia pod względem przestrzegania obowiązujących przepisów regulaminu więziennego. Księdza Ludwika Syrewicza obowiązuje praca duszpasterska minimum 9 godzin tygodniowo.

4

W razie niemożności pełnienia przez księdza Ludwika Syrewicza obowiązków wskutek choroby lub nieszczęśliwego wypadku, jeżeli one nie zostały wywołane rozmyślnie, wskutek powołania do pełnienia obowiązków Sędziego przysięgłego, ławnika sądu Pracy lub innych obowiązków obywatelskich, nałożonych przepisami prawa publicznego albo też wykluczenia od zajęć przez władzę sanitarną, dla zapobieżenia rozwleczenia choroby zaraźliwej ksiądz Ludwik Syrewicz zachowuje przez okres trzech miesięcy prawo do wynagrodzenia zmniejszonego o kwoty otrzymane z tytułu ubezpieczenia prawa publicznego, w razie choroby lub nieszczęśliwego wypadku, względnie ze Skarbu Państwa w razie powołania do pełnienia wyżej wymienionych obowiązków albo też wykluczenia od zajęć przez władzę sanitarną. W razie powołania do ćwiczeń rezerwy Ksiądz Ludwik Syrewicz będzie otrzymywał wynagrodzenie określone w p[unkcie] 2 niniejszej umowy bez potrąceń. We wszystkich wymienionych wyżej wypadkach niemożności pełnienia obowiązków służbowych, prawo do wynagrodzenia wygaśnie przez upływem trzech miesięcy, umowa niniejsza ulegnie rozwiązaniu wskutek wypowiedzenia, dokonanego przez zajście powyższych wypadków.

W razie powołania do czynnej służby wojskowej na 5 miesięcy w myśl (...) ust[awy] z dnia 23 maja 1924 roku o powszechnym obowiązku wojskowym, w brzmieniu ogłoszonym obwieszczeniem M[inista] S[praw] W[ojskowych] z dnia 8 marca 1928 roku (...) oraz w razie powołania do służby wojskowej na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, ksiądz Ludwik Syrewicz przestanie otrzymywać, wynikające z niniejszej umowy wynagrodzenie z końcem miesiąca, w którym nastąpiło powołanie.

5

Ks[iędzu] Ludwikowi Syrewiczowi będzie służyło prawo do urlopu dla wypoczynku w wymiarze i na zasadach, określonych w art[ykułach] 36 i 37 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku o państwowej służbie cywilnej (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164).

6

Ks[iądz] Ludwik Syrewicz przyjmuje na siebie obowiązki określone art[ykułami] 21, 27–28 ust[ępami] 1 i 2, art[ykułami] 29, 31 oraz art[ykułem] 32 ust[ępami] 1 i 3 ustawy z dnia 17 lute-

²² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1936 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 r. o należnościach w razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe, Dz.U. RP, 1936, nr 54, poz. 393.

go 1922 roku o państwowej służbie cywilnej (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164), a ponadto zobowiązuje się stosować ściśle do instrukcji i zarządzeń normujących porządek pełnienia służby wewnętrznej i zewnętrznej.

7

W razie uchybienia warunkom umowy, a w szczególności obowiązkom służbowym, na ks[iędza] Ludwika Syrewicza będą nałożone kary pieniężne do wysokości 10% wynagrodzenia, niezależnie od możliwości zastosowania innych rygorów. Kary pieniężne potrącane będą przy wypłacie wynagrodzenia, z zastrzeżeniem, że potrącenie nie może przekraczać 10% wynagrodzenia do wypłaty po dokonaniu innych ustawowo dozwolonych potrąceń.

8

Rozwiązanie stosunku służbowego następuje: a) w okresie próbnym to jest w pierwszych trzech miesiącach służby, po uprzednim dwutygodniowym wypowiedzeniu, które powinno nastąpić na piśmie i być doręczone najpóźniej pierwszego lub szesnastego dnia miesiąca kalendarzowego; b) po zakończeniu okresu próbnego, po upływie trzech miesięcy od wypowiedzenia umowy przez Zarząd więzienia lub K[siędza] Ludwika Syrewicza. Trzymiesięczny okres wypowiedzenia winien pokrywać się z miesiącami kalendarzowymi, wypowiedzenie zaś winno nastąpić na piśmie i być doręczone najpóźniej w ostatnim dniu miesiąca kalendarzowego, poprzedzającego okres wypowiedzenia; c) w razie wcielenia K[siędza] Ludwika Syrewicza, jako poborowego do służby czynnej w wojsku stałym z dniem wcielenia, za wyjątkiem powołania do służby czynnej na 5 miesięcy, po upływie roku nieprzerwanej służby; d) w razie zamianowania K[siędza] Ludwika Syrewicza funkcyjnariuszem państwowym, albo też dopuszczenia do państwowej służby przygotowawczej o charakterze praktykanta, w myśl art[ykułu] 12 ustawy z dnia 17 lutego 1922 roku (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 21, poz. 164) z chwilą doręczenia pisma nominacyjnego względnie zaświadczenia o przyjęciu do służby przygotowawczej.

Po upływie trzech miesięcy niepełnienia obowiązków służbowych z powodu choroby lub nieszczęśliwego wypadku, może Zarząd więzienia uznać umowę za rozwiązaną. Poza tym nastąpić może rozwiązanie niniejszej umowy w innych wypadkach na zasadach przewidzianych w art[ykułach] 25, 28–29, 31, 33, 36–42 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o umowie o pracę pracowników umysłowych (Dz[iennik] U[staw] R[zeczypospolitej] P[olskiej], nr 35, poz. 323).

Wypowiedzenie umowy przez Zarząd więzienia nie może nastąpić podczas urlopu, choroby albo wykluczenia K[siędza] Ludwika Syrewicza od zajęć przez władzę sanitarną, o ile choroba lub wykluczenie od zajęć nie trwa dłużej trzy miesiące, podczas odbywania ćwiczeń wojskowych, lub pełnienia obowiązków obywatelskich, nałożonych przepisami prawa publicznego, podczas odbywania czynnej 5 miesięcznej służby wojskowej, o ile stosunek służbowy w dniu powołania trwał nieprzerwalnie co najmniej rok.

W razie powołania do służby wojskowej na skutek mobilizacji lub częściowego uzupełnienia wojska do stopy wojennej, umowa z tego powodu nie może być rozwiązana.

9

W razie rozwiązania stosunku służbowego – obowiązany K[siędz] Ludwik Syrewicz będzie zwrócić otrzymane zaliczki i uregulować zaciągnięte względem Skarbu Państwa zobowiązania pieniężne i służbowe.

10

Dla wszystkich sporów wynikających ewentualnie z niniejszej umowy będą w pierwszej instancji wyłącznie kompetente Sądy przedmiotowo mające właściwą siedzibę w Równem.

Równe, dnia 1 lutego 1938 roku

Podpis pracownika kontraktowego

Podpis przedstawiciela

Naczelnik Więzienia [podpis nieczytelny] A[polinary] Chmielowiec, komisarz S[traży] W[ieżiennej] (...)

***

Jak widać, wyżej wymienione umowy w sprawie stosunku służbowego chrześcijańskich kapelanów więziennych były praktycznie tożsame, różniły się jedynie wysokością wynagrodzenia. W wypadku duchownego rzymskokatolickiego wynosiło ono 50% od uposażenia zasadniczego funkcjonariusza państwowego X grupy. Natomiast prawosławny kapelan dostawał o połowę mniej²³. Obaj kapelani byli zobowiązani odprawiać w więzieniu nabożeństwa, wygłaszać nauki w niedziele i święta, odwiedzać więźniów w celach, wykładać nauki religii w szkole więziennej itd.

Dokumenty Archiwum Państwowego Obwodu Rówieńskiego w Równem świadczą, że ks. Jakowlew oraz ks. Syrewicz mieli uwagi do powyższych umów. Na przykład z listu Ministerstwa Sprawiedliwości do naczelnika więzienia w Równem można się dowiedzieć o odmowie prawosławnego kapelana Michała Jakowlewa (Mychajła Jakowlewa) przyjęcia uposażenia w wykości 40 złotych miesięcznie. Wraz z tym Ministerstwo Sprawiedliwości zaznaczyło, że zawieranie umowy z prawosławnym kapelanem było zbędnym oraz można było ograniczyć się jedynie do podania liczby przepracowanych godzin. Ministerstwo interesowało również, „czy z uwagi na potrzeby więzienia nie byłoby wskazane rozszerzenie zakresu opieki duszpasterskiej nad więźniami prawosławnymi”²⁴.

Proboszcz rówieński, ksiądz dziekan Ludwik Syrewicz, który na początku 1938 r. zastąpił na stanowisku kapelana karno-śledczego więzienia w Równem księdza Antoniego Chomickiego, przeniesionego do parafii Klesów, również miał zastrzeżenia do umowy w sprawie stosunku służbowego. Mianowicie domagał się skreślenia w punkcie

²³ Według Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych funkcjonariuszami państwowymi byli: urzędnicy, profesorowie i pomocnicze siły naukowe w państwowych szkołach akademickich, nauczyciele szkół państwowych i publicznych, pozostający na etacie państwa, funkcjonariusze Straży Więziennej oraz niżsi funkcjonariusze państwowi. Niniejszy akt prawny ustanawiał również 12 grup uposażenia zasadniczego. Kwota uposażenia miesięcznego dla 1 grupy wynosiła 3 tys. złotych, natomiast dla 12-tej grupy jedynie 100 złotych. Dla 10 grupy uposażenia zasadniczego (wspominanej w opublikowanych wyżej umowach z kapelanami dot. stosunku służbowego) kwota uposażenia miesięcznego wynosiła 160 złotych., zobacz: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych, Dz.U. RP, 1933, nr 86, poz. 663.

²⁴ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 138.

trzecim końcowego zdania „Ks. Ludwika Syrewicza obowiązuje praca duszpasterska minimum 9 godzin tygodniowo” oraz całkowitego usunięcia punktu 7 (dotyczącego nałożenia kar pieniężnych), który – z jego punktu widzenia – był niezgodny z przepisami prawa kanonicznego²⁵.

W tej sprawie ks. Syrewicz 16 lutego 1938 r. napisał do naczelnika rówieńskiego więzienia następujące słowa: „Niniejszym zwracam trzy egzemplarze umowy i oświadczam, że ani ja, ani żaden z Księży wikariuszy podpisać jej nie może, a to dlatego, że jej treść odpowiada do zakontraktowania strażnika więziennego, albo niższego funkcjonariusza; Ksiądz zaś ze swego stanowiska nie może podlegać rygorom podanym w umowie. Proszę o zmodyfikowanie umowy i ponownie przysłać do podpisania”²⁶. Odpowiadając na list ks. Syrewicza, naczelnik więzienia, Apolinary Chmielowiec, stwierdził, że tekst umowy jest typowy, dotyczy wszystkich umysłowych pracowników kontraktowych, został ustalony przez Prezesa Rady Ministrów, nie umniejsza godności kapłańskiej oraz nie może zostać zmieniony²⁷. Według stanu na czerwiec 1938 r. umowa w sprawie stosunku służbowego z ks. Syrewiczem nie była zatwierdzona przez Wydział Administracji Więzień Ministerstwa Sprawiedliwości, jednocześnie władze więzienne wyraziły zgodę na skreślenie punktu 7 w sprawie kary finansowej²⁸.

Zakończenie

Należy stwierdzić, że w międzywojennej Polsce działalność chrześcijańskich kapelanów była regulowana przez państwo oraz została określona szeregiem aktów prawnych. Duchowa opieka dla więźniów obrządku rzymskokatolickiego miała w państwie priorytet, była nawet wyszczególniona osobnym artykułem rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 marca 1928 r. dotyczącego więziennictwa. Na przykładzie karno-słedczego więzienia w Równem można zaobserwować duszpasterską opiekę kapelanów: rzymskokatolickiego oraz prawosławnego, którzy mieli charakter pracowników kontraktowych pracujących na podstawie odrębnych umów w sprawie stosunku służbowego.

Według wyżej podanych dokumentów pod koniec lat 30. wynagrodzenie kapelana rzymskokatolickiego wynosiło 50% uposażenia zadaniowego funkcjonariusza państwowego X grupy oraz było typowym dla innych zakładów penitencjarnych Polski. Na przykład według umowy z 1937 r. zawartej między naczelnikiem więzienia II klasy w Stanisławowie a księdzem rzymskokatolickim Bronisławem Szwedem wynagrodzenie kapelana wynosiło 50% pensji urzędnika państwowego X grupy uposażenia²⁹. Prawosławny duszpasterz w rówieńskim więzieniu otrzymywał wynagrodzenie w wysokości 25% pensji urzędnika państwowego X grupy uposażenia. Z powodu niedys-

²⁵ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 145.

²⁶ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 146.

²⁷ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 146 зв.

²⁸ ДАРО, ф. 41, оп. 3, спр. 23, арк. 148.

²⁹ Державний архів Івано-Франківської області, ф. 67, оп. 1, спр. 206, арк. 7–8 зв.

ponowania umowami w sprawie stosunku służbowego z prawosławnymi kapelanami z innych zakładów penitencjarnych Polski nie można wnioskować, czy takie warunki były typowymi. Poza tym niższa wysokość wynagrodzenia mogła być związana również z mniejszą liczbą godzin pracy.

Bibliografia

- Борщевич, Володимир. Волинський пом'яник. Рівне: б.в., 2004.
- Державний архів Рівненської області, ф. 30, оп. 18, спр. 37; ф. 41, оп. 3, спр. 23.
- Державний архів Івано-Франківської області, ф. 67, оп. 1, спр. 206
- Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych. *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, 1919, nr 15, poz. 202.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 128, ap.1, ap.v. 27.
- Мędrzecki, Włodzimierz. *Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez Ziemie Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2018.
- Obwieszczenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 8 marca 1928 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski*, 1928, nr 46, poz. 458.
- Pawlak, Karol. *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 1995.
- Razyhrayev, Oleh. „Działalność kapelanów rzymsko i greckokatolickich w więzieniach Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym”. *Rocznik Skrzatuski* 7 (2019): 211–224.
- Razyhrayev, Oleh. „Życie religijne w łuckim więzieniu w latach 1919–1939”. W: *Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. T. 1, red. J. Durka, 65–78. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego. *Dz.U. RP*, 1931, nr 17, poz. 577.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 r. o zaspakajaniu potrzeb religijnych więźniów i o działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości*, 1926, nr 9, poz. 10.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. *Dz.U. RP*, 1928, nr 64, poz. 591.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. *Dz.U. RP*, 1928, nr 29, poz. 272.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych. *Dz.U. RP*, 1928, nr 35, poz. 323.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych. *Dz.U. RP*, 1933, nr 86, poz. 663.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1936 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 r. o należnościach w razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe. *Dz.U. RP*, 1936, nr 54, poz. 393.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 r. o należnościach w razie pełnienia czynności służbowych poza zwykłym miejscem służbowym oraz w razie przeniesienia na inne miejsce służbowe. Dz.U. RP, 1934, nr 35, poz. 320.

„Równe (parafia)”. Dostęp 7.06.2020. http://www.wolhynia.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=98&catid=25&Itemid=101.

Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej. Dz.U. RP, 1922, nr 21, poz. 164.

Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej. Dz.U. RP, 1924, nr 61, poz. 609.

Streszczenie

Artykuł ma charakter źródłowy i jest poświęcony prawnym podstawom pracy duszpasterskiej kapelanów w II Rzeczypospolitej na przykładzie karno-śledczego więzienia w Równem. W tekście zostały opublikowane dwie umowy w sprawie stosunku służbowego zawarte w drugiej połowie lat 30. między naczelnikiem więzienia a kapelanami: rzymskokatolickim – księdzem kanonikiem Ludwikiem Syrewiczem oraz prawosławnym – księdzem mitratem Michałem Jakowlewem (Mychajło Jakowlew). Obaj duszpasterze mieli charakter pracowników kontraktowych pracujących na podstawie odrębnych umów, które faktycznie mało się różniły między sobą (za wyjątkiem wysokości wynagrodzenia). Ustalono, że zgodnie z opublikowanymi umowami kapelani byli zobowiązani odprawiać w więzieniu nabożeństwa, wygłaszać nauki w niedziele i święta, odwiedzać więźniów w celach, wykładać naukę religii w szkole więziennej itd. Wszystko to niewątpliwie miało pozytywny wychowawczy, duchowy oraz kulturalno-oświatowy wpływ na więźniów.

Słowa kluczowe: więzienie, kapelan, Równe, umowa, działalność, podstawy prawne

Abstract

CHRISTIAN CHAPLAINS IN PRISONS OF THE SECOND POLISH REPUBLIC IN THE LIGHT OF ARCHIVAL DOCUMENTS (ON THE EXAMPLE OF PRISON IN ROWNE (RÓWNE))

The article is devoted to the legal foundations of pastoral work of chaplains in the Second Polish Republic on the example of the prison in Rowne (Równe). Namely, in the text is published contract of employment that was concluded in the second half of the 1930s between the prison head and chaplains: Roman Catholic – canon priest Ludwik Syrewicz and Orthodox – father mitrat Michał Jakowlew (Mychajło Jakowlew). Both pastors were employees and worked on the basis of separate contracts that actually did not differ much (except for the amount of salary). It was established that, in accordance with published contracts, chaplains were required to perform services in prison, deliver the sermon on Sundays and holidays, visit prisoners in cells, teach religious education in prison school, etc. All this undoubtedly had a positive educational, spiritual and cultural and educational impact on prisoners.

Keywords: prison, chaplain, Rowne (Równe), contract, activity, legal basis